

تأثیر آموزش نقاشی بر افزایش خلاقیت کودکان

مریم جلالی کشاورز^{۱*}، جمالی فیروزآبادی^۲، منوچهر سپهریان^۳

^۱ کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد تهران مرکز (mjalalikesavarz@yahoo.com)

^۲ دکتر، استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد تهران مرکز

^۳ دکتر، استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد تهران مرکز

چکیده

نقاشی کودک یک پیام است. آنچه را نمی تواند به لفظ درآورد به ما انتقال می دهد. هدف این پژوهش تأثیر آموزش نقاشی به روشهای آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی بر افزایش خلاقیت کودکان است. در این پژوهش آزمایشی تعداد ۶۰ کودک پیش دبستانی انتخاب و به سه گروه آزمایش و یک گروه گواه تقسیم شدند. ابزار اندازه گیری پرسشنامه خلاقیت تورنس فرم B تصویری بود. نتایج نشان داد که آموزش نقاشی به روش آزاد منجر به افزایش سیالی، ابتکار و بسط می شود، اما بر انعطاف پذیری تأثیری ندارد. آموزش نقاشی از طریق انتخاب موضوعی منجر به افزایش ابتکار، انعطاف پذیری و بسط می شود؛ اما بر سیالی بی تأثیر است. آموزش نقاشی به روش تکمیلی بر افزایش خلاقیت تأثیر ندارد. نتیجه اینکه آموزش نقاشی به روش آزاد و انتخاب موضوعی روش سودمندی برای افزایش خلاقیت کودکان پیش دبستانی می باشد.

کلید واژه ها: آموزش نقاشی، روش آزاد، روش انتخاب موضوعی، روش تکمیلی، خلاقیت.

تصور ذهنی است که کودک به واسطه آن دنیای واقعی خود را باز نمایی می کند (توماس و سیلکی Tomas & Silkki، ترجمه مخبر، ۱۳۸۰).

بررسی های گوناگونی که تا کنون در زمینه نقاشی کودکان صورت گرفته نشان داده است که نقاشی کودکان چیزی بی محتوا یا فاقد ارزش نیست. بلکه اینگونه فعالیتها دارای ارزش محتوایی بسیار بوده و از جنبه های گوناگون هنری، بالینی، و آموزش پرورشی قابل بررسی است. به همه کودکان باید فرصت داد تا در مدت زمان کافی، با علاقه و تمایل شخصی و استفاده از وسایل و ابزار مناسب به نقاشی کردن بپردازند. البته در بین آنان کودکانی هستند که سطح آمادگی یا استعداد فطری بالاتری دارند و مهیا بودن شرایط به شکوفای شدن استعداد این کودکان می انجامد. (فراری (Ferrari)، ترجمه صرافان ربا، ۱۳۷۶)

بررسی نقاشی کودک، تنها در سطح رشد ذهنی باقی نمی ماند و در نگاهی دیگر می توان پرده از زندگی عاطفی او برداشت. تشخیص و شناسایی مسایل عاطفی و روانی کودکان که در پس خطوط و حرکات ترسیمی معنادار آنان نهفته است، یکی دیگر از ارزش های بیانی نقاشی کودکان است. پژوهشهای متعددی به تدوین نشانه ها، رمزگذاری و تعیین اعتبار آن ها پرداخته اند و سال هاست که نقاشی قدم در خانواده آزمون های فراقکن نهاده است کرمن (Korman)، ترجمه دادستان و منصور، ۱۳۷۹).

با توجه به ابعاد مسأله پژوهش حاضر با هدف کلی تأثیر آموزش نقاشی به روش های آزاد، موضوعی و تکمیلی (Free, Elective & Complementary methods) بر رشد خلاقیت کودکان پیش دبستانی شهر تهران به بررسی می پردازد. گزاره این پژوهش آموزش نقاشی به روش آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی بر رشد خلاقیت کودکان مؤثر است.

روش

شرکت کنندگان و طرح پژوهش

جامعه آماری تحقیق شامل تمامی دختران ۵ تا ۶ ساله مقطع پیش دبستانی منطقه ۲ آموزش و پرورش شهر تهران با جمعیت ۸۹۰ کودک است. از این تعداد نمونه ای به حجم ۶۰ کودک دختر به صورت تصادفی ساده انتخاب شد. ۴۵ کودک که به صورت سه گروه ۱۵ نفره به عنوان گروه آزمایش و ۱۵ کودک به عنوان گروه گواه به صورت تصادفی انتخاب شده اند. طرح، آزمایشی از نوع پیش آزمون و پس آزمون با گروه کنترل است.

ابزار

آزمون خلاقیت تورنس (Torrance, creativity test): در مطالعه حاضر از فرم B تصویری مورد استفاده قرار گرفته این آزمون مولفه های ابتکار، بسط، سیالی و انعطاف پذیری را می سنجد، که از سه بخش تشکیل شده است. در هر بخش از تصاویر نیمه تمام استفاده شده است که شرکت کننده می با یست هر بخش را در مدت ۱۰ دقیقه بر اساس توانایی و خلاقیت خود کامل کند و در مجموع برای هر سه بخش ۳۰ دقیقه فرصت دارد و در پایان هر کدام از تصاویر نمره گزاری می گردد. تورنس برای اطمینان از روایی محتوایی آزمون ها، تلاش همسان و سنجیده ای بر اساس آزمون های محرک، تکلیف آزمون، دستورالعمل ها و شیوه نمره گذاری بر مبنای بهترین تحقیقات

دوران کودکی از نقشی حساس و تعیین کننده در زندگی انسان برخوردار است. توجه به این دوران تا آنجاست که اولاً کودکی از جانب روانشناسان و صاحب نظران تعلیم و تربیت غالباً به عنوان برجسته ترین مرحله در تکوین شخصیت انسان شناخته شده است؛ ثانیاً وجود تعارضات، اختلافات و ناپسندانی های روانی در این سن را از عوامل اساسی در بروز مشکلات در سراسر زندگی دانسته اند (انگجی و ترکمان، ۱۳۸۰). یکی از فعالیت های اساسی کودکان در این سن پرداختن به کارهای هنری علی الخصوص نقاشی است. نقاشی کودک یک پیام است، آنچه را که او نمی تواند به لفظ درآورد؛ انتقال می دهد. او همه مسائل زندگی خود را به واسطه نقاشی به تجربه در می آورد، خود را می آزماید و "من" خویش را بنا می کند (دادستان، ۱۳۸۸).

سؤال مهم این است که چه باید کرد تا نقاشی، خلاقیت (Creativity) کودکان را محدود نسازد؛ بلکه بر عکس موجبات رشد و گسترش آن را فراهم سازد؟ این سؤال از این جهت مهم است که هدف آموزش و پرورش ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار می باشد و گاهی تغییراتی که به نظر مربیان و صاحب نظران مطلوب در رفتار می باشد و گاهی تغییراتی که به نظر آنها مطلوب نمی باشد، مغایر با خلاقیت یادگیرنده است (عطاران، ۱۳۸۹). خلاقیت یک فرایند چند بعدی است که به تأثیر متقابل بین ارگانیسم و محیط می پردازد و نتایج آن به ظهور پدیده های جدید و بی نظیری می انجامد (سارسانی (Sarsani)، ۲۰۰۵). خلاقیت هم مانند سایر استعدادهای بشری برای رشد و شکوفایی نیاز به دو شرط اساسی دارد. ۱. وجود استعداد که البته در تمامی کودکان با تفاوت های کم و زیاد وجود دارد، ۲. محیط مناسب برای رشد و شکوفایی استعداد در نتیجه رشد خلاقیت نیازمند محیط مناسب آموزشی و تمرین می باشد (تورنس Torrance، ۱۹۶۹).

میل به خلاق بودن در تمام طول تاریخ و در تمام جوامع بشری به چشم می خورد. خلق اسطوره ها در گروه های مذهبی و فرهنگی نمایانگر این میل است. فروبل (Furobel) در قرن نوزدهم معتقد بود که بین خلاقیت، تخیل و زندگی دورنی کودک ارتباط وجود دارد در سال ۱۹۵۰ گیلفورد (Guilford) در کنگره روانشناسی آمریکا اظهار داشت که خلاقیت را نباید همانند موهبتی استثنایی که فقط در بعضی افراد وجود دارد، در نظر گرفت، بلکه باید توجه داشت که خلاقیت کمابیش در همه افراد و در سنین مختلف به نحوی موجود است (دافی Daffi ترجمه یاسایی، ۱۳۸۰). پیازه (Piaget) اعتقاد دارد که خلاقیت گونه های مختلفی دارد، ولی در بیان روشن و صریح ماهیت خلاقیت به خوبی عمل نمی کند؛ البته بعد شناخت شناسی پیازه ذهنیت خلاقانه کودکان را خیلی مورد تحلیل و بررسی قرار می دهد (تورنس، ۱۳۸۱). تورنس به عنوان یکی از پیشگامان تحقیق در مورد خلاقیت آزمون های خلاقیت را برای اندازه گیری تفکر خلاق به وجود آورد و آن ها را گسترش داد. به عقیده تورنس همه افراد دارای استعداد خلاقیت هستند و این خلاقیت به روش های مختلفی می تواند افزایش یابد یا سرکوب شود. وی خلاقیت را به عنوان یک فرایند رشد یابنده در نظر می گرفت برخلاف کسانی که عقیده داشتند خلاقیت افراد امری ثابت است. همچنین تحقیقات او نشان می دهد که خلاقیت به طور خطی و ثابت افزایش پیدا نمی کند و عوامل زیادی از جمله انگیزه روش کار و روش های تدریس، باعث تغییر در روند رشد آن تا زمان بزرگسالی می شود. تورنس خلاقیت را امری نامحدود می داند و ادعا می کند هر فردی می تواند به صورتی نامحدود خلاق باشد (ویدال (Vidal)، ۲۰۰۵).

رشد و تحولات ذهنی کودک و ارتباطات آموزشی با بزرگسالان سبب تحولاتی در ترسیم تجسم های کودکان می گردد. آن ها غالباً به کپی کردن واقعیات پیرامون اقدام نمی کنند، بلکه به کشیدن آن چه در ذهن دارند، می پردازند. از دیدگاه پیازه نیز نقاشی چیزی در حد فاصل بازی و

و نظریه‌هایی که تا به حال موجود بوده است را صورت داده است. تورنس اعتبار این آزمون را بین ۰/۸۸ و ۰/۹۶ اعلام کرده است (تورنس، ۱۹۷۴).

شیوه گردآوری داده‌ها

در این پژوهش بعد از مشخص کردن کلاسها، ابتدا یک پیش آزمون، آزمون خلاقیت تورنس از کلیه کودکان گرفته شده، سپس گروه‌هایی آزمایش به وسیله ۳ روش آموزش نقاشی (روش آزاد، روش انتخاب موضوعی و روش تکمیلی) به مدت ۳۰ جلسه، ۳۰ دقیقه ای در طی مدت ۴۵ روز توسط مربیان و با نظارت و همکاری محقق مورد آزمایش قرار گرفته. در طی این مدت هیچ گونه تغییری در شیوه آموزش گروه گواه ایجاد نشده و در پایان از همه گروهها پس آزمون گرفته شده است.

نتایج

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری با استفاده از آزمون t نشان داد که بین میانگین‌های ابتکار ($t=3/05$)، بسط ($t=1/674$) و سیالی ($t=2/207$) در روش آموزش آزاد بین دو گروه گواه و آزمایش تفاوت وجود دارد ($P<0/001$)، اما نتیجه این آزمون در مورد اختلاف میانگین انعطاف پذیری در روش آزاد بین دو گروه تفاوت نشان نداد ($P<0/05$ ، $t:1/32$). نتایج این آزمون نشان داد که بین میانگین‌های انعطاف پذیری ($t:3/756$)، ابتکار ($t:2/516$) و بسط ($t:2/047$) در روش آموزش انتخاب موضوعی بین دو گروه گواه و آزمایش تفاوت وجود دارد ($P<0/001$)، اما نتیجه این آزمون در مورد اختلاف میانگین سیالی در روش انتخاب موضوعی بین دو گروه تفاوت نشان نداد ($P<0/05$ ، $t:1/32$). نتایج آزمون t نشان داد که بین میانگین‌های ابتکار ($t=0/51$)، بسط ($t=0/552$) و سیالی ($t=0/46$) انعطاف پذیری ($t=1/12$) در روش آموزش تکمیلی بین دو گروه گواه و آزمایش تفاوت وجود ندارد ($P<0/05$).

جدول ۱ نشان می دهد تفاوت معناداری بر مؤثر بودن آموزش نقاشی به روش آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی در رشد سیالی، انعطاف پذیری وجود ندارد؛ اما تفاوت معناداری بر مؤثر بودن آموزش نقاشی به روش آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی در رشد بسط و ابتکار دیده می شود.

جدول ۱

آنالیز واریانس بین چهار گروه در مقیاس سیالی، انعطاف پذیری، ابتکار و بسط

در جدول ۲ مشخص است که نتیجه به دست آمده از مقایسه دو به دوی میانگین‌ها نشان می دهد که بین هیچکدام از میانگین‌ها و گروه‌ها تفاوت معناداری مشاهده نمی شود؛ در صورتی که بین میانگین‌های چهار گروه با توجه به نتایج جدول آنالیز واریانس تفاوت معنادار بین چهار گروه مشاهده می شود.

جدول ۲

آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه دو به دوی میانگینها

گروه‌ها	تفاوت میانگین‌ها آزادی	خطای استاندارد	درجه
گواه تکمیلی	۱۰۰۰	۲/۰۵۸	۱/۰۰۰
گواه آزاد	۵/۲۰۰	۲/۰۵۸	۰/۱۰۷
گواه انتخاب موضوعی	۳/۶۰	۲/۰۵۸	۰/۳۵۱
تکمیل آزاد	۵/۲۰	۲/۰۵۹	۰/۱۰۷
تکمیل انتخاب موضوعی	۳/۶۰	۲/۰۵۹	۰/۳۹۱
آزاد انتخاب موضوعی	۱/۶۰	۲/۰۵۹	۰/۸۹۵

بحث

هدف این پژوهش بررسی تأثیر آموزش نقاشی به روش‌های آزاد، موضوعی و تکمیلی بر رشد خلاقیت کودکان پیش دبستانی شهر تهران بود. نتایج حاصل از تجربه و تحلیل داده‌ها نشان داد آموزش نقاشی به روش آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی در رشد سیالی، انعطاف پذیری تأثیر می ندارد؛ اما آموزش نقاشی به روش آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی در رشد بسط و ابتکار مؤثر است. روش‌های مورد استفاده در آموزش نقاشی یکی از عواملی هستند که با افزایش یا کاهش خلاقیت کودکان در ارتباط می باشد. البته روش آموزش فقط یک بعد فرایند تعلیم و تربیت را در

بر می گیرد و ابعاد دیگر آن کودکان، مربیان و معلمان می باشند، که می توان گفت تمامی این ابعاد با هم ارتباط تنگاتنگ دارند. به همین خاطر ما نمی توانیم بطور مطلق بگوئیم که مثلاً روش آموزش آزاد بهترین روش برای همه افراد و برای همه گروه‌های سنی می باشد البته که در به کارگیری یک روش آموزشی کودک و مربی از نقش حائز اهمیتی برخوردارند، در واقع این کودک و مربی هستند که روش آموزشی را تعیین می کنند، روش آزاد به عنوان یک روش کاملاً کودک محور تا زمانی مفید و مناسب می باشد که کودک از تحرکات درونی فراوانی برخوردار می باشد و هنگامی که مربی به آن‌ها آزادی می دهد هر لحظه تحرکات درونی بیشتری را به معرض نمایش می گذارند. اما زمانی که احساس کرد کودکان در قبال استفاده از روش آزاد به کشیدن کارهای تکراری و روزمره می پردازند. در این صورت این روش مناسب نمی باشد و لازم است تا خود مربی مستقیماً در کار آن‌ها دخالت کنند. در روش انتخاب موضوعی به دلیل اینکه مربی به عنوان شروع کننده می‌باشد. از اهمیت بسزایی برخوردار می باشد. زیرا مربی باید کاملاً نسبت به توانایی‌های کودکان آگاه باشد و همچنین موضوعاتی را به کودکان ارائه دهد که هم جدید باشد و هم در محدوده علاقه آنان باشد. زیرا اگر موضوعی خارج از توانایی کودک باشد یا به آن موضوع علاقه نداشته باشد. این روش با شکست مواجه می شود. به همین دلیل این روش آموزشی به معلمان خلاق و دارای توانایی کافی در کار با کودکان نیاز دارد. روش تکمیلی یکی از روش‌های کاملاً محدود می باشد که استفاده طولانی مدت از آن به شدت بر کاهش خلاقیت کودکان تأثیر دارد. و سبب می گردد که کودک نتواند توانایی‌های برونی خودش را بروز دهد و این امر موجب سرخوردگی کودکان و از طرف دیگر به وجود آمدن رفتار قالبی و تقلیدی در آنان می شود. معمولاً از این روش برای درست کردن کتاب‌های نقاشی و سرگرمی برای خردسالان استفاده می کنند. البته این بدان معنا نمی باشد که روش تکمیلی یک روش محدود می باشد زیرا وقتی کودکان از تحرکات درونی لازم برخوردار نباشند از طریق این روش و با استفاده از یک مربی توانا می توان به آن‌ها محرکات بیرونی زیادی داد تا بتوانند در آینده از آن استفاده کنند. به طوری کلی استفاده از روش‌های آزاد، انتخاب موضوعی و تکمیلی باید به صورت تدریجی باشد. بدین معنی که مربیان می توانند در اوایل کار از روش تکمیلی استفاده کنند تا کودک با محرک بیرونی جدید و زیادی آشنا بشود. و در طول رشد تدریجی، توانایی‌های خود را بروز دهد مربی هم باید، از روش‌هایی استفاده کند که آزادی بیشتری به کودک بدهد.

پژوهش حاضر با دیدگاه‌های (انگلی و ترکمان، ۱۳۸۰) همسو می‌باشد. لازم به ذکر است که تمامی نظریه‌ها و تحقیقاتی که در زمینه خلاقیت انجام شده است، محدود ساختن افراد را یکی از موانع اصلی در افزایش خلاقیت می دانند، به طوری که به گفته تورنس همه کودکان استعداد

منابع تغییر	مجموع مجنورات	میانگین مجنورات	Df	f	sig
بین گروهی سیالی	۱۲۹/۷۳	۴۳/۲۴	۳	۱/۶۹	۰/۰۵
درون گروهی سیالی	۱۴۳/۲	۲۵/۵۷	۵۷		
کل سیالی	۱۵۶/۳۳		۶۰		
بین گروهی انعطاف پذیری	۵/۳۸	۱۰۳/۲۰۰	۳		
درون گروهی انعطاف پذیری	۵۵۵/۲	۳۱/۷۹۳	۵۷	۳/۲۴۶	۰/۰۵
کل انعطاف پذیری	۶۰۸/۵۸		۶۰		
بین گروهی ابتکار	۳۰۹/۶	۱۰۳/۲۰۰	۳		
درون گروهی ابتکار	۷۸۰/۴	۳۱/۷۹۳	۵۷	۳/۲۴۶	۰/۰۵
کل ابتکار	۲۰/۹۰		۶۰		
بین گروهی بسط	۳۸/۷۱۷	۱۲/۹۰۶	۳		
درون گروهی بسط	۲۳۸/۳۳	۴/۲۶۰	۵۷	۳/۰۳۰	۰/۰۵
کل بسط	۳۷۷/۱۵۰		۶۰		

خلاقیت را دارند و از وقتی که وارد مدرسه می شوند به تدریج تا سن ۱۰ سالگی قدرت خلاقیت اولیه خود را از دست می‌دهند.

در ارتباط با محدودیت‌ها، از آنجا که این تحقیق صرفاً بر روی دانش آموزان یک منطقه از شهر تهران صورت گرفته است، در ارتباط با تعمیم یافته‌ها باید جانب احتیاط را رعایت کرد. از طرفی حجیم بودن آزمون مورد استفاده باعث خستگی شرکت‌کنندگان می‌گردد؛ لذا پیشنهاد می‌شود این تحقیق در سایر دوره‌های تحصیلی و سنین دیگر انجام شود؛ انجام این تحقیق بر نمونه ای از پسران همچنین ساخت و هنجاریابی آزمون‌هایی در رابطه با سنجش خلاقیت که وقت کمتری نیاز داشته باشد.

منابع

اولیوریو اما، فراری (۱۳۷۶). *تفاسی کودکان و مفاهیم آن*. ترجمه عبدالرضا صرافان. تهران: انتشارات دبستان.

توماس، گلین وی و سیلکی انجل ام جی (۱۳۸۰). مقدمه ای بر روان شناسی نقشی کودکان. ترجمه عباس مخبر. تهران. انتشارات طرح نو.

تورنس، ا. پال (۱۳۸۱). خلاقیت. ترجمه حسن قاسم زاده. تهران. نشر دنیای نو.

دافی، برنارد (۱۳۸۰). تشویق حقانیت و تخیل در کودکان. ترجمه: مهشید یاسایی. تهران: انتشارات ققنوس .

انگجی، لیلی؛ ترکمان، منوچهر (۱۳۸۰) کارهای دستی و هنری کودکان برای مربیان و اولیای کودکان قبل از دبستان، تهران. انتشارات مدرسه.

عطاران، ابولفضل (۱۳۸۹). ارزش‌های روانشناختی در نقاشی کودکان. تهران: نشریه انجمن اولیاء و مربیان

کرم، ال (۱۳۷۹). نقاشی کودکان. ترجمه محمود منصور و پریچهر دادستان. تهران: انتشارات رشد.

Sarsani, R. M. (2005). *creativity in education*. published by sarup & sons

Torrance, E., P. (1969). *Prediction of Adult Creative Achievement among high school Seniors.* Gifted Child Quarterly ,

Vidal, r.v. (2005). *creativity for operational researchs* university of Technical Denmark.

